

Təlim fəaliyyətinin psixoloji strukturu və onun göstəriciləri

Münəvvər İsmayıl qızı Məmmədova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
“Pedaqoji psixologiya” kafedrasının
baş müəllimi
E-mail: sehran61@mail.ru

Rəyçilər: psixol.ü.f.d., dos. M.C. İsmayılova,
psixol.ü.f.d., dos. N.T. Rzayeva

Açar sözlər: təlim fəaliyyətinin strukturu, təlim göstəriciləri, təlim komponentləri, əməliyyatlar, təlim tapşırıqları

Ключевые слова: структура учебной деятельности, показатели обучения, компоненты обучения, операции, задачи обучения

Key words: structure of learning activities, learning indicators, learning components, operations, learning objectives

Təlim fəaliyyətinin psixoloji strukturu və onun əsas komponentləri problemi müasir təhsil psixologiyasında ən vacib məsələlərdən biridir. Təlim fəaliyyəti konsepsiyasının məzmununun psixoloji aspektləri V.V. Davidov, A.A. Derkaç, T.V. İvanov, İ.İ. İlyasov, L.A. Kandiboviç, N.V. Kuzmina, V.A. Slastenina, V.D. Şadrikov, D.B. Elkonin və başqaları tərəfindən işlənmişdir.

Təlim fəaliyyətinin psixoloji təhlili üçün ədəbiyyatda “uğur”, “səmərəlilik”, “məhsuldarlıq”, “tərəqqi” kimi anlayışlardan istifadə olunur. “Uğur” yüksək xarici qiymətləndirmə, sosial təsdiq almış fəaliyyətin nəticəsi kimi müəyyən edilir. L.S. Vıqotskiy, A.N. Leontyev, S.L. Rubinşteyn təlimi bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsi kimi nəzərdən keçirirlər. Təlim inkişafdan fərqli olaraq qabiliyyətlər və yeni keyfiyyətlər əldə etmək deməkdir. Bu zaman öyrənmənin uğuru tələbələrin yeni bacarıq, bilik, bacarıqları nə qədər tez mənimsəməsi və onları nə dərəcədə səmərəli tətbiq edə bilməsi kimi başa düşüləcəkdir.

Təlim fəaliyyətinin psixoloji strukturu təhsili stimullaşdıran, proqramlaşdıran, tənzimləyən və həyata keçirən vacib keyfiyyətlərin və onların qarşılıqlı əlaqələrinin ayrılmaz birliyi kimi müəyyən edilir. Həmin struktur mühüm keyfiyyətlərin beş funksional blokundan ibarətdir:

- * şəxsi motivasiya;
- * öyrənmə tapşırığını qəbul etmək;
- * təlim fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin məzmunu və üsulları haqqında fikirlər;
- * fəaliyyətin informasiya əsası;
- * fəaliyyətin idarə edilməsi.

D.B. Elkoninə görə, təlim fəaliyyətinin strukturuna daxildir:

- * öyrənmə məqsədi;
- * təlim fəaliyyəti;
- * assimilyasiya prosesinə nəzarət etmək üçün hərəkətlər;
- * assimilyasiya dərəcəsinin fəaliyyət baxımından qiymətləndirilməsi.

V.V. Davidov təlim fəaliyyətinin aşağıdakı strukturunu təklif edir:

- * öyrənmə vəziyyətləri (tapşırıqlar);
- * təlim fəaliyyəti;

* monitoring və qiymətləndirmə fəaliyyətləri.

İ.İ. İlyasovun tədqiqatlarında təlim fəaliyyətinin strukturu aşağıdakı kimi təqdim olunur: təhsil universiteti biliyinin qiymətləndirilməsi:

* tədris materialının məzmununu anlamaq üçün hərəkətlər;

* tədris materialının emal hərəkətləri;

* nəzarət tədbirləri.

B.A. Sosnovskinin fikrincə, təlim fəaliyyəti aşağıdakı elementlərdən ibarət xarici quruluşa malikdir:

— təlim vəziyyətləri və tapşırıqları - motivin, problemin olması və tələbələr tərəfindən qəbul edilməsi;

— müvafiq problemlərin həllinə yönəlmiş təlim fəaliyyəti;

— nəzarət - hərəkətin və onun nəticəsinin verilmiş nümunələrlə nisbəti;

— qiymətləndirmə - sonrakı təlim fəaliyyətləri, iş üçün motivasiya kimi təlim nəticəsinin keyfiyyətinin müəyyən edilməsi.

Bu fəaliyyətin struktur komponentlərinin hər biri özünəməxsus psixoloji xüsusiyyətlərə malikdir. Eyni zamanda təbiətinə görə intellektual fəaliyyət olmaqla təlim fəaliyyəti hər hansı digər intellektual akt kimi motivin, planın (dizayn, proqram), icra (həyata keçirmə) və nəzarətin olması baxımından eyni quruluşla xarakterizə olunur. Öyrənmə tapşırığı aydın məqsədi olan konkret təlim tapşırığıdır, lakin bu məqsədə nail olmaq üçün hərəkətin həyata keçirilməli olduğu şərtləri nəzərə almaq lazımdır.

Təlim fəaliyyətinin psixoloji strukturunda nəzarət (özünənəzarət) və qiymətləndirmə (özünüqiymətləndirmə) hərəkətlərinə mühüm yer verilir. Bu onunla bağlıdır ki, hər hansı digər tərbiyəvi hərəkət özbaşına olur, yalnız fəaliyyət strukturunda monitoring və qiymətləndirmə mövcud olduqda tənzimlənir.

Nəzarət üç əlaqəni əhatə edir:

* hərəkətin tələb olunan, arzu olunan nəticəsinin modeli, təsviri;

* bu görüntü ilə real hərəkətin müqayisəsi prosesi;

* hərəkəti davam etdirmək və ya düzəltmək barədə qərar qəbul etmək.

Bu üç həlqə fəaliyyət subyektinin onun həyata keçirilməsinə daxili nəzarət strukturunu təmsil edir.

Tələbələrdə təhsilin məzmununa və təlim fəaliyyətinin özünə maraq yaratmaq üçün zəruri şərt təlimdə əqli müstəqillik və təşəbbüs göstərmək imkanındır. Təlim metodları nə qədər aktivdirsə tələbələrin onlara marağı bir o qədər asan olur. Öyrənməyə davamlı marağın tərbiyə edilməsinin əsas vasitəsi tələbələrə verilən sual və tapşırıqlar həllidir ki, bu da onlardan fəal axtarış fəaliyyəti tələb edir.

Öyrənməyə marağın formalaşmasında problemlə situasiyanın yaradılması, tələbələrin bilikləri ilə həll edə bilməyəcəkləri çətinliklə toqquşması mühüm rol oynayır. Belə ki, çətinliklərlə üzləşdikdə tələbələr yeni biliklər əldə etməyin və ya köhnə bilikləri yeni şəraitdə tətbiq etməyin zəruriliyinə əmin olurlar. Təlim fəaliyyətinin psixoloji strukturunun tərkib elementləri və onun bütün komponentlərinin təşkili xüsusi formalaşma tələb edir.

Tələbələrin təlim fəaliyyətinin strukturu üç əsas komponent şəklində: təlim tapşırığı, təlim əməliyyatları, nəzarət və qiymətləndirmə tədbirləri.

Təlim tapşırığı ilə mövzu tapşırığı eyni deyil. Təlim tapşırığına iki element: təlim məqsədi və təlim materialının məzmunu daxildir. Təlim tapşırığının yerinə yetirilməsi təlim əməliyyatlarında baş verir.

Təlim əməliyyatlarına aiddir:

- öyrənilən obyektə münasibətin aşkar edilməsi məqsədilə tapşırıq şərtlərinin transformasiyası;
- seçilmiş əlaqənin mövzu, qrafik və ya hərfləşdirilməsi;
- “təmiz formada” xassələri öyrənmək üçün münasibət modelinin transformasiyası;
- ümumi şəkildə həll edilə bilən xüsusi problemlər sisteminin qurulması (alqoritm, texnika);
- əvvəlki tədbirlərin icrasına nəzarət;
- bu təhsilin həlli nəticəsində ümumi metodun mənimsənilməsinin qiymət ləndirilməsi və zifəsi.

Nəzarət tədbirləri əməliyyatın zəruri tamlığını, hərəkətlərin ardıcılığının və onların həyata keçirilməsinin düzgünlüyünü təmin edir. *Qiymətləndirmə tədbirləri* təlim tapşırığının tələbinin nə dərəcədə yerinə yetirildiyini, təlim əməliyyatlarının nəticəsinin son məqsədə nə dərəcədə uyğun olduğunu müəyyən etməyə imkan verir.

Tələbələrin təlim fəaliyyətinin uğuru tam şəkildə iki göstərici ilə ifadə olunur: *nəticəvi* (akademik uğur) və *struktur* (təlim fəaliyyətinin psixoloji strukturunun formalaşması). *Nəticəvi göstərici* əsas və qeyri-əsas tədris fənləri üzrə aralıq attestasiya və imtahan sessiyaları dövründə tələbələrin aldıkları qiymətlərin orta qiyməti, habelə onların akademik göstəricilərinin ümumi səviyyəsi obyektiv- ləşdirilir. *Struktur göstərici* (tələbələrin universitetdə təhsil almağa hazırlığının fərdi indeksində ifadə olunan ali məktəb tələbələrinin təhsil fəaliyyətinin psixoloji strukturunun formalaşma səviyyəsi) “Tələbələrin təlimə hazırlığının kompleks diaqnostikasi” metodikasından istifadə etməklə müəyyən edilir.

Bu iki göstərici normativlə müəyyən edilmiş göstəricilərə uyğun olduqda təlim fəaliyyəti uğurlu sayılır. *Nəticəvi göstəricisi* dövlət təhsil standartı ilə müəyyən edilir və təhsil göstəricilərində əks olunur. *Struktur göstərici* təlim fəaliyyətinin psixoloji strukturunun formalaşmasını və mühüm sosial keyfiyyətlərin vahid birliyini nəzərdə tutur. Universitet tələbələrinin fərdi tipoloji xüsusiyyətlərinin təlim fəaliyyətinin uğur göstəriciləri ilə əlaqəsinin öyrənilməsində “təlim fəaliyyətinin psixoloji strukturu” və “təhsil fəaliyyətində uğur göstəriciləri” anlayışlarından istifadə edilmişdir.

Məqalənin aktuallığı. Tələbələrin idrak fəallığının əsas xarakteristikası müxtəlif amillərin təsiri altında əldə edilən, möhkəmlənən və inkişaf edən şəxsiyyətin subyektiv (maraq, əzm, iradə, motivasiya və s.) və obyektiv (ətraf mühit şəraiti, müəllimin şəxsiyyəti, tədris üsulları və metodları) amilləri ilə müəyyən edilir.

Məqalənin elmi yeniliyi. İdrak fəallığının əsas meyarları və göstəriciləri onun səviyyələrinin müəyyən edilməsinə kömək etmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbələr, magistrantlar və doktorantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Əlizadə Ə.Ə., Əlizadə H.Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı.: ADPU-nun nəşr., 2010, 600 s.
2. Əliyev B.H., Əliyeva K. R., Cabbarov R.V. Pedaqoji psixologiya. B.: Təhsil, 2011, 256 s.
3. Воронова, Н.П. Стимулирование эффективной учебной деятельности студентов I – II курсов как одно из условий повышения качества высшего образования / Н.П. Воронова, Т.Н. Канашевич, М.О. Шумская // Адукацыя і выхаванне. – 2015. – № 5. – С. 18 – 25.
4. Гришина, Н.Ю. Организационно-педагогические условия развития успешности

студентов в учебной деятельности: автореф. дис. канд. пед. наук 13.00.01 /Н.Ю. Гришина; Ульян. гос. пед. ун-т им. И.Н. Ульянова. – Ульяновск, 2006. – 24 с.

5. Коробий Е.Б. Активизации учебно-познавательной деятельности студентов как педагогическая проблема / Е.Б. Коробий // Теория и практика общественного развития. – 2014. – № 3. – С. 141-144.

М.И. Мамедова

Психологическая структура учебной деятельности и ее показатели

Резюме

В научной статье исследована психологическая структура тренировочной деятельности и ее показатели. Автор отмечает, что чем активнее используются методы обучения, тем легче заинтересовать ими учащихся. В статье дана интерпретация классификаций, связанных со структурой образовательной деятельности ученых. Изучены компоненты, играющие важную роль в структуре учебной деятельности студентов.

M.I. Mammadova

Psychological structure of learning activity and its indicator

Summary

The scientific article investigates the psychological structure of training activity and its indicators. The author notes that the more actively teaching methods are used, the easier it is to interest students in them. The article gives an interpretation of the classifications related to the structure of the educational activities of scientists. The components that play an important role in the structure of students' learning activities are studied.

Redaksiyaya daxil olub: 07.09.2022